

SZUDA KRISZTINA ESZTER

A határon túli szlovákság kutatásának problematikája Ján Sirácky munkásságában

Bevezetés

Ján Sirácky szlovák történész 1965-ben megvédett kandidátusi disszertációja (*Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*) a benne közölt részletgazdag forrásanyag, és az eddig felülmúlhatatlannak számító aprólékos kutatómunka miatt a határon túli szlovákság problematikájával foglalkozó kutatók számára megkerülhetetlen alpművé vált. A vajdasági szlovák településről, Bácspetrócról (Báčsky Petrovec) elszármazott, s a mai Szlovákia területére emigrált kutató tudományos munkáját küldetéstudatból végezte. Hivatásos történészként ő foglalta össze először szisztematikusan a 18–19. században végbement szlovák belső migráció okait és következményeit, emellett részletesen végigvette az így létrejött szlovák nyelvszigetek kialakulását. Előtte hasonló helytörténeti szinten csak a dél-alföldi evangélikus lelkészek és tanítók foglalkoztak ezzel a témával, mely műveket Sirácky tovább gazdagíthatta főként jugoszláviai és mai magyarországi levéltárakban fellelt dokumentumok közreadásával és azok összehasonlító vizsgálatával. Először próbálkozott továbbá azzal, hogy meghatározza a mai Szlovákia területét elhagyó jobbágyok számát.

A határon túli szlovákság problematikája nem képezte szerves részét Csehszlovákia történetének, bár úgy vélték, hogy fontos odafigyelni a diaszpórák kutatására. A kérdés időről időre feltűnt különböző tematikus újságcikkekben, de általában akkor, mikor inkább a politikai érdekek, semmint a tudományos eredmények kerültek előtérbe. Tehát a hatvanas évek elején még eléggé csekély tényfeltáró információval rendelkeztek a mai magyarországi, romániai, vajdasági, ill. a csekély létszámú bulgáriai szlovákokról. Ezen ismereteket bővítette később az 1968-ban a Matica Slovenská által megalakított Határon Túli Szlovákság Kutatóintézete, ahol a dél-alföldi szlovákokon kívül nagy hangsúlyt helyeztek az amerikai szlovákok történetének kutatására is. Siráckynak lehetősége volt az intézet elnökeként személyesen is felvenni a kulturális kapcsolatot a határon túli szlovákság képviselőivel, s több tudományos és népszerűsítő cikkel is hozzájárult a problematika mind szélesebb körben történő megismertetéséhez.

Tanulmányomban főleg azokat a publikációit, konferencia-előadásait, ill. cikkeit ismertetem, melyek a magyarországi szlovákság problematikájával foglalkoznak. Igyekszem rávilágítani azokra a fogalmakra, általános megállapításokra, melyek

máig meghatározóak a dél-alföldi szlovákság kutatásában, ezáltal pedig komplex képet adni arról, milyen nagyformátumú történésznek számít a szlovákiai és a határon túli szlovákság körében is – legyen az magyarországi, vajdasági, vagy romániai szlovák környezet.

Életrajza¹

Ján Sirácky 1925. május 29-én született a jugoszláviai Bácspetrőcön (Báčsky Petrovec), mely máig a szerbiai szlovákok legfontosabb kulturális központja. Iskoláit szülőhelyén, majd az 1941-es okkupáció miatt félbemaradt gimnáziumi tanulmányait Nagysurányban (Šurany) végezte, 1944-ben magán-diákként érettségizett le. 1944. november 3-án csatlakozott a XIV. Vajdasági Szlovák Brigádhoz, ahol a nemzeti felszabadító harcban való részvételéért kitüntették. 1946-ban egy szlovák nyelvű hetilap, a *Hlas ľudu* (Nép hangja) szerkesztője Petrőcön, majd Újvidéken (Nový Sad) a Jugoszláv Antifasiszta Fiatalok Szervezete helyi kerületi bizottságának munkatársa. Ezután novemberben beiratkozott a pozsonyi Komenský Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára. Egyetemi éve alatt (1949–1950 között) a *Pravda* (Igazság) és a *Kultúrny život* (Kulturális élet) szerkesztője. Tanulmányait 1950-ben doktorátussal fejezte be. Májusban több jugoszláviai szlovákkal együtt bebörtönözték, és 1950 októberében jogtalanul 20 éves fogságra ítélték egy Tito-ellenes koncepciós eljárásban. 1955 júliusában, 5 év börtön után engedték szabadon, mikor a Szovjetunió és Jugoszlávia között normalizálódni kezdett a viszony, de a rehabilitációra 1964-ig várnia kellett. 1957-től tudományos segédmunkatársként helyezkedett el, és a *Historický Časopis* (Történelmi Folyóirat) szerkesztője lett a Szlovák Tudományos Akadémia (SAV) Történettudományi Intézetében. 1961–1964 között a Szlovák Tudományos Akadémia Kiadójának főszerkesztője. A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetébe való visszatérése után, 1965-ben védte meg kandidátusi disszertációját *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí* (A szlovákok levándorlása a Dél-Alföldre a 18–19. században) címmel, mely később még két kiadást megért (1966, 1971).² 1968-tól a Matica Slovenská pozsonyi Határon Túli Szlovákság Kutatóintézetének

---

¹ Életrajzát 70. születésnapja alkalmából szlovák nyelven közreadta Juraj Ando is, a magyarországi szlovákok néprajzának 1996-os kiadványában. Megtalálható online:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/a_magyarorszag_i_slovakok_neprajza_1996/pages/slovak/009_70_vyrocie.htm (utolsó megtekintés: 2016.10.05.)

² Sirácky, Ján: *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Martin, Matica Slovenská, 1971, 298.

alapítója és első igazgatója, ahol a külföldön élő, de főleg az alföldi szlovákok történetét és néprajzát kutatták.³ 1973-tól kifejezetten tudományos kutatói tevékenységet folytatott, melynek témája a szlovákság kivándorlása volt. Ennek eredményeképpen nem csak új tényeket tárt fel, de elméleti és módszertani alapokat is lefektetett.⁴ Emellett az 1981-ben megjelent *Slováci vo svete I.* (Szlovákok a világban) tanulmánykötetet társszerzőként, az 1985-ben a Matica Slovenská által kiadott *Dlhé hľadanie domova* (Hosszú otthonkeresés) c. könyvet pedig szerzőként jegyzi, Monografikus írásain kívül több szépirodalmi és tudományos munkája is megjelent, melyeket szerb, horvát, cseh, orosz és magyar nyelvről fordított szlovákra. Emellett a következő magyarországi kiadványokban jelentek meg írásai: *Náš kalendár, Ľudové noviny, Čabiansky kalendár, Békési Élet, Magyarországi Szlovákok Néprajza*. 1998. október 28-án hunyt el Pozsonyban. Halála előtt a magyarországi szlovákság kulturális életében véghezvitt áldozatos munkáját megköszönve neki ítelték a *Nemzetiségünkért* díjat.⁵

Munkássága történészként

Történészként ő készítette el először a 18. században létrejött szlovák nyelvszigetek kialakulásának szintézisét. Előtte csak a mai Magyarország területén élő evangélikus lelkészeknek és tanítóknak volt lehetőségük és tudásuk helytörténeti munkákat írni, mivel a magyarországi szlovákok számára nem volt megfelelő nemzetiségi oktatás biztosítva.

Sirácky ezenkívül magyarországi és szerbiai levéltári kutatásai révén szerzett dokumentumok összehasonlító vizsgálatával gazdagítani tudta ezen dél-alföldi evangélikus lelkészek és tanítók munkáit. Kandidátusi értekezésében olyan anyagokat adott közre, mint Szarvas szlovákokkal történő betelepítésével foglalkozó szerződést, az egyes dél-alföldi szlovák települések lakóinak földesúrtól kapott adományleveleit, továbbá új megvilágításba helyezte a Dunántúl, vagy a romániai Bánát szlovák telepítéseit. Az előbb felsoroltak mellett pedig Ľubica Bartalská kutatásai szerint Sirácky 1963-ban korabeli levéltári dokumentumok alapján pontosította a szlovákok letelepedését Bácspetrőcön, amely 1745-ben történt meg.⁶

---

³ sulinet.hu, i. m. (utolsó megtekintés: 2016.10.05.)

⁴ Boldocký, Samuel: Andrej a Ján Sirácky, významné osobnosti z radov vojvodinských Slovákov. In: V tvorivej symbióze medzi Dolnou zemou a Slovenskom. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 20–21. marca 2015. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015. 34–39.

⁵ <http://www.oslovma.hu/index.php/en/kultura/155-kultura1-kultura1/1285-historik-slovenskeho-vysahovalectva> (utolsó megtekintés: 2016.10.10.)

⁶ Boldocký, i. m. 2015, 35.

A határon túli szlovákok problematikájának kutatása

A szlovák kivándorlás történetével, mely érintette az európai országokat ugyanúgy, mint Amerikát, a müncheni egyezmény előtti Csehszlovákiában nagyon keveset foglalkoztak. Tényként lehet kezelni, hogy a II. világháború után a társadalomtudósok és történészek azt érezték elsődleges feladatuknak, hogy a csehszlovák nemzeti történelem, népismeret, irodalomtörténet, nyelvtörténet kérdését oldják meg és értelmezzék újra. Ezért az első időkben nem volt elég erő és lehetőség mélyebben és komolyabban foglalkozni a kivándorolt, ill. a határon túl élő szlovákok helyzetével.

A két világháború közötti időszakban tapasztalhatunk fellendülő érdeklődést a határon túli csehek és szlovákok, akkori elnevezéssel csehszlovákok életét tekintve, akik a Csehszlovák Köztársaság létrejöttének következtében elkezdtek érdeklődni az új állam iránt. Lényegében kettős érdeklődésről beszélhetünk, hiszen az állam is felfigyelt rájuk, és a kivándoroltak is elkezdtek vágyódni őseik történelme és hazája iránt. Ez az érdeklődés később intézményes kereteket is öltött, melynek első előfutára a Csehszlovák Nemzeti Tanács által létesített külföldi csehszlovákok számára felállított főosztály, mely 1920-tól elkezdte kiadni a *Naše zahraničí* (saját fordításban: A mi külföldünk) tanulmánykötetet, mely a határon túli problematikával foglalkozott. 1928-ban Ján Auerhan vezetésével, s a Külügyminisztérium és a Szociális Segítségnyújtás Minisztériuma segítségével létrejött a Csehszlovák Külügyi Intézet (*Československý ústav zahraničný*), mely informáló, népművelő és tanító tevékenységet folytatott, s hatalmas dokumentáris anyagot gyűjtött a külhoniakról. Ebből később a szlovákiai kutatók komoly forrásanyagra lelhetek tudományos munkájukhoz.⁷

Az 1919-ben megújított Matica Slovenská mint a szlovák nemzet központi kulturális intézménye, viszonylag élő nemzeti-kulturális tevékenységet folytatott a határon túli szlovákokkal történő kapcsolattartásban, melyben figyelmét főleg az USA-ban, Franciaországban, ill. Jugoszláviában élőkrefordította, s az utóbb említett helyen 1932-ben létrehozta az ottani Matica Slovenskát is. Majd csak a hatvanas évek számítanak igazán mérföldkönek a problematika feltárásában intézményes keretek között is, melyek meghatározó tényezői voltak a csehszlovák–magyar vegyes történész-bizottságok ülésein felmerülő vitás kérdések is.⁸

---

⁷Sirácky, J.: Súčasný stav a problematika výskumu dejín zahraničných Slovákov. In: Vyst'ahovalectvo a život krajanov vo svete. Szerk.: Bielík, František – Sirácky, Ján – Baláž, Claude. Martin, Matica Slovenská, 1982. 49–58., 49–50.

⁸u. o. 50–52.

A Határon Túli Szlovákság Kutatóintézetének igazgatója

Tanulmányain, néprajzi, ill. történelmi témájú konferencia-előadásain kívül is tovább foglalkozott a határon túli szlovákság problematikájával, főleg miután megkezdte működését az 1968-ban a Matica Slovenská által létrehozott Határon Túli Szlovákság Kutatóintézete. Ezt megelőzően 1954-ben megszűnt a Matica Slovenská határon túli szlovákokkal foglalkozó osztálya, s csak az „emberarcú szocializmus” alatt javult Csehszlovákia viszonya a határain kívül élő szlovákokkal, főleg mikor a „nemzeti-ségi politika minden ország belügyének számít” elve már kicsit fellazult. Ezért Sirácky is mint történész tagja lett a prágai Csehszlovákiai Tudományos Akadémián létrejött „Határon túli csehek és szlovákok történelmével foglalkozó osztály”-nak (*Komisia pro dejiny krájanú, zahraničníc Čechú a Slovákú*), s titkára a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémián belül működő „Határon túli szlovákok történelmének kutatásával foglalkozó komisszió”-nak. Ezenkívül a Matica ilyen irányú kapcsolattartó és publikáló feladatát az új Szlovák Nemzeti Tanács által kiadott, 1973 decemberéből származó törvény is megerősítette.⁹

A szlovák kivándorlás történetének kutatását azért is volt fontos intézményes keretek közé helyezni, mivel ez egy hosszan tartó történelmi folyamat, s nem lehet csak nemzeti történelemként értelmezni, hanem szélesebb körben, nemzetközi szinten is meg kell vizsgálni, amely ilyen irányú kapcsolatfelvételt és közös munkát is jelent. A hatvanas években ilyen nagy volumenű együttműködést a jugoszláviai szlovákokkal tudtak létrehozni, melynek eredménye több monográfia, tanulmánykötet és konferencia volt. A hetvenes években ezek a nemzetközi összefogások tovább folytatódtak a Magyar Népköztársaság etnológusaival közösen szervezett békéscsabai néprajzi konferenciákon (1975), melyekből később tanulmánykötetet is megjelentettek *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai* címmel 1976-ban.¹⁰ Ezenkívül elkezdődtek a munkák a *Magyarországi Szlovákok Néprajza* kiadványai körül is, mely a szlovák nemzetiségi-népi kultúra szélesebb körű kutatását és az eredmények közzétételét is magában hordozta.¹¹

Sirácky mint a téma neves kutatója és ismerője később a már fentebb említett kutatóintézet alapítója lett, és 1990-ig, nyugdíjba vonulásáig ennek első igazgatója is

---

⁹ Ando, Juraj. 70. výročie narodenia PhDr. Jána Siráckého, CSc.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/a_magyarorszag_i_szlovakok_neprajza_1996/pages/szlovak/009_70_vyrocie.htm (utolsó megtekintés: 2016.10.05.)

¹⁰ Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai. Szerk.: Kósa László – Krupa András. Békéscsaba, Magyar Néprajzi Társaság – Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés megyei Szervezet, 1976.

¹¹ Sirácky, i. m. 1982, 52–54.

volt. Az intézet két részlegből állt: az egyik tudományos kutatással foglalkozott, a másik profiljába pedig a kulturális kapcsolatok ápolása tartozott. Utóbbinak volt vezetője a pitvarosi származású Martin Čeman, akit maga Sirácky választott igazgatóhelyettesül.

A hetvenes években intézményi igazgató státuszán kívül Sirácky igazi úttörőnek számított a határon túli szlováksággal történő kulturális kapcsolatfelvételben is, ahol személyes közbenjárásával próbált a magyarországi szlovátság vezetőivel tárgyalni és segítséget nyújtani.¹² Így alakult ki az a máig is fennálló lehetőség, hogy a határon túli szlovák tanárok Szlovákiában nyelvkurzusokra járhatnak (*SAS – Studia Academica Slovaca*) Pozsonyban, ill. lehetővé tette szépirodalmi, tudományos kötetek közzétételét a helyi iskolákban, könyvtárakban, színjátszó egyesületekben. A magyarországi szlovák sajtó (*Ludové noviny*) összeköttetéseket kaphatott szlovákiai sajtóorgánumokhoz, továbbképzésekre járhattak és csereprogramokon vehettek részt. Mivel a határon túli szlovákságnak később fő profilja a hagyományörzés lett, s az anyanyelv megtartásának fontosságát igyekeztek az iskolán kívül is hangsúlyozni, ezért ekkor sok néptáncegyesület alakult, melyek számára fellépési lehetőséget biztosítottak a kelet-szlovákiai folklórfesztiválokon. Ezzel kezdődhetek el lassan az igazi külpolitikai tárgyalások is, de inkább csak kulturális ügyekben. Sirácky mellett több szlovák tudós, etnológus tartott tudományos esteket határon túli szlovák településeken, ill. aktívan részt vettek több előadássorozat szervezésében és megtartásában, mint pl. az évente megrendezett békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciáikban.¹³

Főbb munkái

Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí

1965-ben megvédett 300 oldalas kandidátusi disszertációját¹⁴ máig a szlovák kívándorlás, és a határon túli szlovátság kutatásának mérföldköveként kezelik. Életműve megkerülhetetlen azon kutatók számára, akik ezzel a témával foglalkoznak, ez a munkája pedig egyfajta kézikönyvnek tekintendő. Elsőként próbálkozott azzal, hogy meghatározza a mai Szlovákia területét elhagyó jobbágyok számát. 7 nagy fejezetben dolgozza fel a szlovákok „levándorlásának” okait, körülményeit, végigvéve nemcsak

---

¹² Ebben az időben a magyarországi szlovákok lapjának, a *Ludové noviny*-nak Bárkányi Zoltán volt a főszerkesztője, aki részletesen beszámol Siráckyval való baráti kapcsolatáról, és a határon túli szlovátság felé megnyilvánuló gesztusairól cikkében.

<http://www.oslovma.hu/index.php/en/kultura/155-kultura1-kultura1/1285-historik-slovenskeho-vysahovalectva> (utolsó megtekintés: 2016.10.10.)

¹³ u. o.

¹⁴ A cím magyar fordításban: „A szlovákok levándorlása a Dél-Alföldre a 18–19. században”

az egyes országokat (Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Bulgária), ahová eljutottak, de külön elemzi az ott kialakított szlovák régiókat, ill. nyelvszigeteket is. A betelepülésükön kívül érdeklődésének tárgya volt a vizsgált problematika történeti-néprajzi, ill. történeti-demográfiai aspektusa is.

Az elsők között próbálta meg összefoglalni a „dél-alföldi szlovákság” kifejezés jelentését, amit úgy definiált, hogy ez a mai Szlovákia területén az irodalmárok közreműködésével honosodott meg, akik ebbe a fogalomba tagolták az összes magyarországi, romániai, délvideki, és az egykori Jugoszlávia területén élő szlovák lakosságot.

Munkájának megjelenéséig érintőlegesen Szlovákiában is foglalkoztak a határon túli szlovákság helyzetével, de főleg csak újságcikkek szintjén, és csak akkor, mikor ehhez politikai érdekek fűződtek.¹⁵

A nagyon sokrétű és részletes forrásközreadás után következő első fejezet a szlovák területek és a Dél-Alföld állapotával foglalkozik a 17. században és a 18. század első felében.¹⁶ Ezt egy mélyrehatóan kidolgozott fejezet követi, melyben elemzi a szlovák jobbágyság letelepedésének okait a délebbi területekre. Az első időkben történő telepítéseket főleg a jobbágyszökési összeírásokat tartalmazó dokumentumok alapján rekonstruálja, amelyeket részletesen elemezve konkrétan le is vezet az egyes járásokra lebontva. A fejezet további részében a szezonális munkákat végző, és a földesúri telepítések és kedvezmények csábításának engedve létrejött falvak kialakulását követi nyomon.¹⁷

A negyedik nagy fejezetben mutatja be a diaszpórákat és nyelvszigeteket, melyek főként az elnéptelenedett területeken alakultak ki, részletesen végigvée az egyes levándorlási hullámok szakaszait és a főbb történéseket. Több levándorlási hullámot különböztet meg, melyekből az elsőt további szakaszokra is lehet bontani. Legelőször a mai Szlovákia északi megyéiből a délebben fekvő területekre irányult a levándorlás (1690–1711), mely magába foglalta Komárom, Nyitra, Esztergom, Hont és Nógrád vármegyéjét. 1711-től átlépték az akkori etnikai határt, azaz már érintették Pest, Abaúj és Borsod vármegyéket is. Később a Dél-Alföld következett (Békés, Csanád, Csongrád és részben Arad vármegye), mely a törökök kiűzése után szinte lakatlanná vált, és bár jó-részt pusztaság és mocsaras területek jellemezték, de maga a föld kiváló minőségű volt.¹⁸ Sirácky munkájában a mai Békés megye benépesítésének legintenzívebb szakaszánál (1720–1750 között) megkülönbözteti a földesúri telepítések két válfaját. Az elsőbe tartoztak azok, akiknek északon is voltak területei, s a déli fekvésű birtokaikra

---

¹⁵ Sirácky, i. m. 1971, 7–10.

¹⁶ u. o. 29–42.

¹⁷ u. o. 49–74.

¹⁸ u. o. 102–127.

hozták alattvalóikat (főleg Nógrád, Hont, Gömör, Zólyom vármegyéből, de Liptó és Turóc területeiről is). A másik típusba pedig azok a név szerint ismert birtokosok tartoztak, akik állami szervektől kapott engedély alapján szerveztek telepítéseket.

A későbbi másodlagos telepítések során létrejött, főleg szlovák evangélikus családok által lakott települések lakosainak a földesúrral kötött szerződéseibe foglalt főbb jogait és kötelességeit Sirácky szintén ebben a fejezetben közli szóról szóra. Ezek között vannak Békéscsaba (1717–1718) és Szarvas (1722) iratai, melyekből főleg a helyiek vezetéknéve alapján deríthető ki, hogy mely területekről jöttek, és szintén Sirácky szerint ezen jobbágyok gúnynevei alapján következtethetünk arra is, hogy közülük kik szöktek el az előző földesuruktól.¹⁹

1720–1730 után, Mezőberény betelepítésével befejeződött az elsődleges telepítés, a későbbi évtizedekben az Alföldön már főként csak másodlagos telepítések következtek be. Ez azt jelentette, hogy a már meglévő falvak szlovák lakossága elvándorolt új települések kialakításának vágyával, ill. olyan településekre, ahol a szlovákok nem voltak számszerű többségben.

Sirácky, dél-alföldi lelkészek munkáit összevetve a statisztikai adatokkal, ill. korabeli dokumentumokkal, bemutatja a Békésszentandrason 1746-ban az evangélikus és katolikus lakosság között kiéleződött vallási ellentéteket, melynek következménye az evangélikus szlovák telepesek továbbvándorlása lett, másodlagos telepítések igényével. Így népesült be a Rudnyánszky József báró birtokában lévő Tótkomlós is 1746. január 8-án.²⁰

A fejezet további részében Sirácky végigveszi a már betelepült dél-alföldi szlovák települések lakosságának túlnépesedése miatt bekövetkező továbbvándorlások irányát is, mely 1747–1748 között Apatele (szlovákul Mokrá, ma Mocrea, Románia), 1754-ben pedig Nyíregyháza volt. A harmadik telepítési szakaszban főként a bácskai és bánáti lakatlan területeket népesítik be a szlovákok (1785, Bácspetrőc, szlovákul Báčsky Petrovac), végül 1802-ben szarvasi, békéscsabai és tótkomlói szlovákok betelepítik Nagylakot (szlovákul Nadlak, románul Nădlac) is.²¹

A további fejezetekben Sirácky elemzi a német, román, szerb és horvát letelepülőket is, ám ezzel terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányunkban részletesen nem foglalkozunk. Ezek mellett elsőként figyelt fel arra a tényre, hogy az elvándorlás egyes helyeken eltartott egészen 1918-ig. Összefoglalva munkájának tudományos hozadékát, amiért alapkünnének számít a határon túli szlovákság problematikájával foglalkozó kutatók számára, azok a részletes statisztikai táblázatok, a többnyelvű szakirodalom

---

¹⁹ u. o. 127–146.

²⁰ u. o. 135–137.

²¹ u. o. 138–142.

használata, ill. különböző országok levéltáraiban többévtényi kutatómunka során összegyűjtött források elemzése és közreadása, melyekből a legfontosabbak az addig csak részletekben közölt 18. századi szerződések teljes latin és cseh nyelvű szövegei.²²

Slováci vo svete I.

A magyar fordításban „*Szlovákok a világban*” címmel megjelent tanulmánykötetet Sirácky társszerzőként jegyzi, melynek kiadását a mai Szlovákia területéről történő tömeges kivándorlás századik évfordulójára időzítették. Ezt Vladimír Mináč²³ azzal indokolja a kötet bevezetőjében, hogy ebben az időben belső indíttatásból „*keressük a gyökereinket, aminek köszönhetően jobban meg tudjuk majd érteni életünk értelmét ... a kivándorlás nálunk (és egyéb kis nemzeteknél is) nem egy részleges epizód, hanem elválaszthatatlan történelmi esemény, amelynek külső és belső jelentőségei vannak az egész nemzeti történelemre. Nemcsak azokra van hatással, akik elmentek, de azokra is, akik a régi hazában maradtak...*”²⁴

Ebben a kiadványban a szerzők a feudális kor szlovák kivándorlásától kezdve követték figyelemmel a szlovák betelepülések fejlődését és történetét egészen 1945-ig a Magyar Népköztársaság, Jugoszlávia, a Bolgár Népköztársaság, és az I. világháborútól a Lengyel Népköztársaság területén. Ez a munka nemcsak a határon túli szlovákokról addig megszerzett információk szintézise, de a szerzők tudományos kutatásaira alapozva egyszerre nyújtott új megközelítéseket és új ismereteket a feltárni kívánt problematikáról. A szociális problémák elleni küzdelmekkel foglalkozó írásokat és a történelmi korokat felölelő tanulmányokat kiegészítik az irodalmi alkotásokról, ill. a népi kultúráról és a dél-alföldi szlovákok etnikai fejlődéséről szóló fejezetek.²⁵

Dlhé hľadanie domova

1985-ben jelent meg a magyarul saját fordításban „Hosszú otthonkeresés” címet viselő tanulmánykötet, mely tartalmazza Sirácky addigi pályafutása alatt írt, különböző helyeken, tehát szlovákiai és külföldi tanulmánykötetekben megjelent tanulmányait, ill. néhány olyan előadását, melyek ebben a kiadványban kerültek először nyomtatásba. Mindenhol, ahol előadást tartott, legyenek azok konferenciák, tudományos szimpóziumok, s később, nyugdíjas korában egyéb népszerűsítő előadások, mindig a határon túli szlovákság problematikájával foglalkozott. Ebbe a vaskos kötetbe ezeket gyűjtötték egybe, mely méltón tükrözi a kutató egész életművét. Maga a

---

²² u. o. 247–266.

²³ A Matica Slovenská elnöke volt 1974–1990 között. <http://www.osobnosti.sk/osobnost/vladimir-minac-385> (utolsó megtekintés: 2017.02.10.)

²⁴ Ján Sirácky a kol: *Slováci vo svete 1*. Martin, Matica Slovenská, 1981, 5.

²⁵ u. o. 304.

tanulmánykötet az átláthatóság érdekében két nagy részre lett tagolva. Ezekből tanulmányom terjedelmi korlátaira való tekintettel csak a legfontosabbakat emelném ki.

Az első fejezet a nagyobb tanulmányokat tartalmazza, melyek két fő témája a 18-19. századi szlovák levándorlás a Dél-Alföldre, valamint a *Dolnozemský Slovák* sajtóorgánus méltatása, s a dél-alföldi és a vajdasági szlovákok körében kifejtett jelentősége és tevékenysége. A második nagy fejezet magába foglalja a szerző különböző tudományos konferenciákon tartott előadásait, ill. tanulmánykötetekben publikált írásait, melyek fontosabb témái a következők: a Matica Slovenská és a határon túli szlovákok kapcsolata; Bácspeetrőc történelme és fontosabb személyiségei; a vajdasági szlovákok mint történeti-etnológiai jelenség; a jugoszláviai szlovákság csoportosulásának problematikája a két világháború közötti időszakban; a szlovák kivándorlás és a határon túli szlovákság. Ezek mellett részletesen közli a felhasznált irodalmat, ill. forrásokat, valamint tartalmaz idegen nyelvű absztraktokat (angol, szerb, magyar), névmutatót és tartalomjegyzéket is.²⁶

Fontosabb előadásai, tanulmányai, újságcikkei

Dolnozemský Slováci – Nový domov a stará vlasť

Az 1991-ben megrendezett IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencián egy rövid, ám rendkívül pontos elemzést adott a külhoni szlovákság problematikájának kutatásáról, melyben arról beszélt, hogy az utóbbi időszakban a demokratizálódási folyamatok következtében egyre intenzívebb figyelmet kapott a magyarországi szlovákok sorsa, mind az anyaországi, mind az új államban élő szlovákok részéről. Az előadása során később összehasonlította a szerbek betelepülését a mai Magyarország területére a szlovákok betelepülésével, melyben a közös pontot a vallási üldöztetés miatti jobbagyszökések jelentették. Később összegezte, hogy a téma jobb megértése érdekében át kell tanulmányozni a szlovákok betelepítése után íródott helytörténeti jelleggel rendelkező munkákat, melyek közül főleg Haan, Tessedik és Dedinszky műveire helyezte a hangsúlyt.

Sirácky, baráti kapcsolatainak köszönhetően, melyeket a magyarországi és vajdasági szlovák értelmiség körében tartott fenn, első kézből szembesülhetett az asszimiláció mértékével, mely főleg a magyarországi szlovákság fennmaradását fenyegette. Ezért tanulmányának utolsó bekezdéseiben hangot ad féltelmeinek, s azzal zárja sorait, miszerint az asszimiláció hatására már alig vannak, akik a dél-alföldi szlovákság eredeti nyelvjárását beszélnék, lassan a szlovák anyanyelvet véglegesen

---

²⁶ Sirácky, J.: Dlhé hľadanie domova. Martin, Matica Slovenská, 1985, 530.

leválthatja a magyar. Ez azt jelentené Sirácky szerint, hogy a magyarországi szlovákság tűnhet el leggyorsabban a Kárpát-medence nemzetiségei közül.

Utolsó mondatában reménykedik, hogy ez nem fog hamar bekövetkezni, főleg nem Békéscsabán, mely nem csak az itteni szlovákság centrumaként tölt be fontos szerepet, hanem az anyaországi szlovák tudósok számára is fontos találkozóhelynek számít.²⁷

Dolná zem a Slováci

1995-ben a magyarországi szlovákok lapja, a *Ludové noviny* hasábjain négy részben közreadott folytatásos cikket közöltek tőle, melynek saját fordításban „Dél-Alföld és a szlovákok” a címe. Az első részben megmagyarázza, hogy kandidátusi munkájában ő a 18. századi értelemben vett dél-alföldi régiót vizsgálja, mely magában foglalta a Duna–Tisza-közét, a békési régiót, a Dunántúl egyes részeit és az akkori Magyar Királyság északi részét, ill. a Vajdaságot (Bácska, Bánát, Szerémség). Emellett kisebb csoportok találhatók Romániában (Nadlak és környéke), ill. Bulgáriában (Gorná Mitropolja környéke) is. A Duna–Tisza-közét szerinte két további régióra lehet szétválasztani, a Nógrád, valamint Pest megyében megtalálható szlovák betelepülési területekre. Ezzel ő lett az első, aki nemcsak földrajzi, de történelmi viszonylatban is vizsgálta a dél-alföldi szlovákságot (mivel ezek a nyelvszigetek gazdasági és földrajzi-politikai tényezők miatt sem fejlődhettek azonos módon). Rávilágít arra is, hogy a szlovákiai lakosok és a dél-alföldi szlovákok szemléletében mást jelent a Dél-Alföld mint fogalom. A konkrét elképzelések a területről csak akkor alakultak ki, mikor a szlovákiai lakosok kezdték felfedezni az ottani rokonokat, leszármazottakat, és lehetőségük nyílt személyesen is megismerni történetüket.²⁸

A második részben Sirácky mindezt pontosítja, további részleteket közölve a forrásokról, melyek segítségével megírta kandidátusi munkáját. Itt említi, hogy már a 17. századtól jártak a délen fekvő gazdag termőtalajú területekre aratási időszakokban a mai Szlovákia területéről szezonális munkát végezni, először csak 1-2 hétre, majd később ez a folyamat már nyolchetesre bővült, és bár keményebb munkát kellett végezniük, hamarabb megkeresték a megélhetésükre valót, mint a túlnépesedéssel fenyegető szlovákiai birtokokon. Továbbá jelzi, hogy a szerbiai szlovákoknál a

---

²⁷ Sirácky, J.: Dolnozemské Slováci – Nový domov a stará vlast'. In: Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Szerk.: Ujváry Zoltán – Eperjessy Ernő – Krupa András. Békéscsaba – Debrecen, Ethnica Kiadás, 1991, 403–406. Az eredeti cím saját fordításban: „Délalföldi szlovákok – Új otthon és a régi haza”

²⁸ Sirácky, J.: Dolná zem a Slováci. In: *Ludové noviny*. 37. évf. (1995). 42. sz. <https://jadox.oik.hu/jadox/portal/displayImage.psm?offset=null&docID=11901&limit=null&schemad=null&limit=null&site=null> (utolsó megtekintés: 2016.10.10.)

„dél-alföldi” fogalomhasználat nem honosodott meg eddig: tudományos munkákban a magyar „Alföld”-et használják.²⁹

A harmadik részben röviden közli a 18. századi levándorlások útvonalát, és a fejezet utolsó bekezdésében arra keresi a választ, hogy az anyaországiak miért nem érdeklődtek eddig intenzívebben a dél-alföldi, így külföldön élő szlovákok sorsa iránt. Tapasztalata szerint csak a közeli rokonoktól kaptak híreket, amelyeket leggyakrabban csak az ottani lelkész, ill. tanár tudott megírni. A *Slovenské národné noviny* és a *Pešťbudínske vedomosti* is közölt híreket a dél-alföldiekről.³⁰

Az utolsó részben tovább folytatja ezt a gondolatot, lezárva azzal, hogy a 19–20. században az evangélikus lelkészek és tanítók (mint értelmiség) révén kezdett el a dél-alföldi szlovákság körében is terjedni a nemzeti öntudatra ébredés gondolata.³¹

Kultúrne (čitateľské) potreby a možnosti dolnozemských Slovákov (do začiatku 20. storočia)

1996-ban a *Národopis Slovákov v Maďarsku* (Magyarországi Szlovákok Néprajza) leközlötte Sirácky egy tanulmányát, melynek magyar címe: „A dél-alföldi szlovákok kulturális, olvasási szükségletei és lehetőségei a 20. század elejéig”.³²

Az alföldi szlovákság történelmének megismerési folyamatában elválaszthatatlan részt alkot a kulturális fejlődés, és ezen belül az irodalmi aktivitás vizsgálata is, ezért ebben a nyolc oldalas munkában egészen a 18. századtól végigveszi az itteni szlovákság könyvkiadói tevékenységét.

Megemlíti a fontosabb szlovák településeken helytörténeti munkákat jegyző evangélikus lelkészeket, és fontosságukat is kiemeli. Ilyen volt Haan Lajos Békéscsabán, aki megírta a város történetét és Békés vármegye történészeként nagymértékben hozzájárult a dél-alföldi szlovákság történetének tudományos feldolgozásához. Az ő jóvoltából adták ki a régi és új Nagylak történetét is 1853-ban. A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat évkönyvének is szerkesztője volt több évig. Szarvason teljesített szolgálatot Tessedik Sámuel, aki tankönyveket adott ki az evangélikus iskoláknak 1778-tól.

Sirácky felhívja a figyelmet arra is, hogy a területet illetően végig lehet követni az egyéni és a kollektív fejlődést is. Itt jegyzi meg, hogy a történelmi témájú tudományos munkákat felvonultató lelkészek főként a Vajdaságban és Békéscsabán éltek.

---

²⁹ u. o. 11.

³⁰ u. o.

³¹ u. o.

³²http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/szlovakok/a_magyarorszag_i_szlovakok_neprajza_1996/index_3.htm (utolsó megtekintés: 2016.10.10.)

Míg korábban a dél-alföldi szlovákság az egyes régiókról kalendáriumokból, ill. szlovákiai lapokból szerezhette tudomást, ehhez képest a 20. század elején már a vallási témájú könyvek is ritkábban keltek el, mivel már kevesebben értették meg a *bibličiná*-t, vagyis a cseh elemekkel átszőtt szlovák nyelvet. Témánkat tekintve a 20. század elején kezdték kiadni a Vajdaságban az első szlovák nyelvű politikai lapot *Dolnozemský Slovák* címmel (1902–1920 között megszakításokkal jelent meg), mely először akarta egyesíteni az egész dél-alföldi szlovák régiót, amelynek különböző területeit összekötötte a szociális forradalom kérdése is. Ebbe az újságba a magyarországi (Békéscsaba, Tótkomlós, Szarvas), romániai (Nadlak) és vajdasági szlovákok is publikáltak helytörténeti és egyéb témájú cikkeket, mellyel a lap hitvallása részben teljesült. Így szerezhettek újra tudomást egymásról 1918 után az elszakított területeken élő dél-alföldi szlovákok. 1918–1920 között már kéthetente jelent meg. Megújítására csak 1996-ban került sor, ekkor székhelye Nagylakra került.

Slovenský Komlós v zašlých čias

1997-ben jelent meg a *Z minulosti Slovenského Komlóša 1746–1996* (Tótkomlós múltjából) egy rövid, szlovák nyelvű kötetben, Tótkomlós megalapításának 250. évfordulóján.³³ A tanulmányban Sirácky részletesen végigveszi Tótkomlós fejlődését a szlovák nemzet történetének szempontjából 1746–1996 között, főleg a nemzeti-kulturális és nemzeti-politikai erőfeszítéseikre koncentrálna. Szóról-szóra közli az 1746. január 8-án megkötött letelepedési szerződésben foglaltakat – mind a földesúr, mint a jobbágyok feladatait és jogait. Elemzi a Tótkomlóson fellelhető vezetéknevek eredetét – pl. a Venyercsan Vanyarc település elnevezéséből vezethető le –, melyek alapján meg lehet ítélni, ki honnan származott. Rávilágít arra, hogy az alföldi szlovák közösségen belül Tótkomlósnak megkülönböztetett jelentősége volt a saját nemzetiségi kultúra fejlesztésében – az 1907-től létező magyarországi szlovák színjátszás távol az anyaországtól nemcsak kulturális, de nemzeti identitást védő szerepet is betöltött. Ez hozzájárult a két világháború között a tótkomlósiak szlovák nemzeti tudatának erősítéséhez az intenzív magyarosító tevékenységek ellenére.

---

³³ Sirácky, J.: Slovenský Komlós v zašlých čias In: *Z minulosti Slovenského Komlóša 1746–1996*. Szerk.: Gerbócová, Jarmila. Tótkomlós, YES – PRESS 2001 Bt., 1997, 9–26. Az eredeti cím, saját fordításban: Tótkomlós a régmúlt időkben.

*Slovenský Komlós, Nadlak a Báčsky Petrovec – tri významné národnokultúrne strediská dolnozemsých Slovákov*³⁴

Ebben a tanulmányban Békéscsaba, Bácspetrőc, Tótkomlós betelepítésének, és a lakosság Tótkomlósról Nagylakra történő áttelepülésének évfordulója közeledtével elgondolkozik a különböző konferenciák jelentőségén, a dél-alföldi egyesületek tevékenységén, és a 18–19. században íródott „helytörténeti” (azaz evangélikus lelkesítő) munkák fontosságán. Mivel személyesen is érintett a különböző jubileumokra szánt tanulmánykészítésben, ezért úgy érzi, hogy a szlovák tudósoknak is el kell gondolkozniuk a regionális témákhoz való visszatérésen, és új összefüggéseket kell keresni a többnemzetiségű Alföldön élő szlovákok kölcsönös egymásra hatásáról. Az Alföld, mely 1918-ig egységes volt, az I. világháborút követően szakadt három részre (Magyarország, Jugoszlávia, és Románia között). Az ő értelmezése szerint nemcsak földrajzilag és geopolitikailag volt egységes, de a dél-alföldi szlovákok is egynek, közösnek érezték ezt a területet. Az idők folyamán itt alakult ki egy egyedülálló, meglehetősen erős dél-alföldi szlovák öntudat, amelyet többek között az a tény is dokumentált, hogy az akkori vajdasági szlovák vezetők, Miloš Krno és Vladimír Mičátek 1902-ben elkezdtek kiadni Újvidéken (Nový Sad) a *Dolnozemský Slováci* című havilapot, mely az egész dél-alföldi szlovákság politikai lapja lett. 1914-ig megszakítás nélkül kiadták, majd a háború befejeztével 1918-tól 1928-ig jelent meg újra, ám tevékenységét ekkor már csak a jugoszláviai szlovákok között fejtette ki, az ő mindennapi életüket és problémáikat követhetjük nyomon hasábjain.

Sirácky azzal folytatja, hogy 1996-ban megújították az újságot, mely újra a vajdasági, magyarországi és romániai dél-alföldi szlovákok értelmiségének lapja lett, s mely irodalmi, művészeti és tudományos témájú publikációk megjelentetésére szolgált, ezzel újra egységessé téve, ha csak ilyen téren is, a dél-alföldi szlovák régiót.

Ezután főleg Bácspetrőc betelepítését helyezve előtérbe röviden végigveszi a Dél-Alföld betelepítésének körülményeit, és annak okait a 18–19. században. S habár nem tartja magát etnológusnak, korábbi néprajzi munkákból idézve összehasonlítja Bácspetrőc és Tótkomlós sokáig megőrzött falusi jellegét. Később hozzáteszi, hogy Nagylak abban különbözik a fent említett településektől, hogy mivel később és a királyi kamara földjén jött létre, más karaktert vett fel, mely széles utcákat, porták kialakítását jelentette. Folytatja, hogy a komlósi és a petrőci „komunita” (közösség) ennek a falusi

---

³⁴ Sirácky, J.: Slovenský Komlós, Nadlak a Báčsky Petrovec – tri významné národnokultúrne strediská dolnozemsých Slovákov. In: Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. Szerk.: Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András. Békéscsaba–Debrecen, Magyar Néprajzi Társaság, 1998, 342–344. A cím saját fordításban: Tótkomlós, Nagylak, Bácspetrőc – a délalföldi szlovákság három jelentős nemzeti-kulturális központja.

jellegnek köszönhetően sokáig ellen tudott állni a más nemzetiségű és más vallási felekezethez tartozó lakosok betelepülésének, melynek segítségével egészen a 19. századig megőrizték szlovák evangélikus jellegüket.

Nagyon érdekes, és máig helytálló kijelentést tesz egy későbbi tanulmányában, melyet témáját tekintve is ehhez a részhez sorolok, s mivel ezt a gondolatot tökéletesen megfogalmazta, megragadva a problematika lényegét, szó szerint idézem: „*A tótkomlósi szlovákok múltját, nemzetiségi-kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai törekvéseit nem vizsgálhatjuk elszigetelten, mindez az alföldi szlovákság történelmének és törekvéseinek részét jelentette, közelebbről pedig elsősorban a békési és csanádi szlováksággal állt kapcsolatban.*“³⁵

Befejezés

Ján Sirácky, bár vajdasági szlovák születésű történész volt, élete legnagyobb részében mégis a mai Szlovákia területén fejtette ki tudományos munkáját, melyben élete hitvallásának tartotta a nem Csehszlovákiában élő szlovákok történetének és sorsának kutatását. Még életének hetvenes éveiben is aktívan tevékenykedett a témában, tudományos munkákat írt, és több néprajzi konferencián is részt vett, ahol a téma kiváló ismerőjeként tovább foglalkozott a problematikával. Munkájának szemléletét általánosságban a szlovák nemzetiség kiszolgáltatottsága határozta meg, és ahol tudott, később a kutatóintézet igazgatójaként személyesen is közbenjárt a határon túli szlovákságért.

Tanulmányomban igyekeztem Sirácky életművéből kiválasztani a legfontosabbakat, melyek máig alapműnek számítanak, és melyekben elsőként igyekezett új megközelítéseket hozni a dél-alföldi szlovákság problematikájának vizsgálatába. Ezek a művek a mai kutatók számára is kiváló kiindulópontot jelentenek.

---

³⁵ Sirácky, J.: A tótkomlósi szlovákok 1918 előtti nemzetiségi, kulturális és társadalmi mozgalmainak történetéhez. I: Békési Élet. Közművelődési és tudományos folyóirat. XVII. évf. (1982) 1. 28–38.